

De determinanten van het sparen in de derde pensioenpijler

P. Stinglhamber
M.-D. Zachary
G. Wuyts⁽¹⁾
Ch. Valenduc⁽²⁾

Inleiding

De vergrijzing van de babyboomgeneraties zal ingrijpende gevolgen hebben voor de houdbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel (de eerste pijler), de uitgaven voor gezondheidszorg en de belastingen. Dat perspectief brengt een levendige discussie op gang over de hervormingen die moeten worden gerealiseerd om die uitdaging aan te gaan. Het pensioensparen dat individueel wordt aangegaan – de derde pijler –, is één van de instrumenten die sommige onvolkomenheden van het wettelijk stelsel kan opvangen. De Belgische overheid was zich daarvan bewust en voerde twintig jaar geleden belastingprikkel in om die spaarvorm te stimuleren. Die verjaardag biedt de kans om de balans op te maken van het verloop, in België, van de stortingen in de derde pijler en om er de macro- en micro-economische determinanten van te bestuderen. Dat is de opzet van dit artikel.

In de eerste sectie wordt getracht de derde pijler te plaatsen in het kader van de financiële activa van de gezinnen. In de tweede sectie worden de eigenschappen van de twee stelsels die de derde pijler uitmaken, toegelicht: het pensioensparen en het lange-termijnsparen. In dat deel wordt ook ruime aandacht besteed aan de financiële instrumenten die in elk van de stelsels kunnen passen. In de derde sectie worden de voor de analyse gehanteerde gegevens besproken. Op basis daarvan gaat het artikel verder met een studie van de derde pijler vanuit macro-economisch oogpunt, waarbij er wordt naar gestreefd de invloed van diverse factoren (de demografie, de participatiegraad, het gemiddelde inkomen, de bijdrageratio)

op het verloop ervan te kwantificeren. Vervolgens wordt de problematiek bekeken vanuit de micro-economische invalshoek en wordt de weerslag onderzocht van een aantal kenmerken op de gedragingen van de gezinnen inzake deelname en bijdrage aan de derde pijler. Aan het einde van het artikel volgen enkele conclusies.

1. Belang van de derde pijler in de portefeuille van de gezinnen

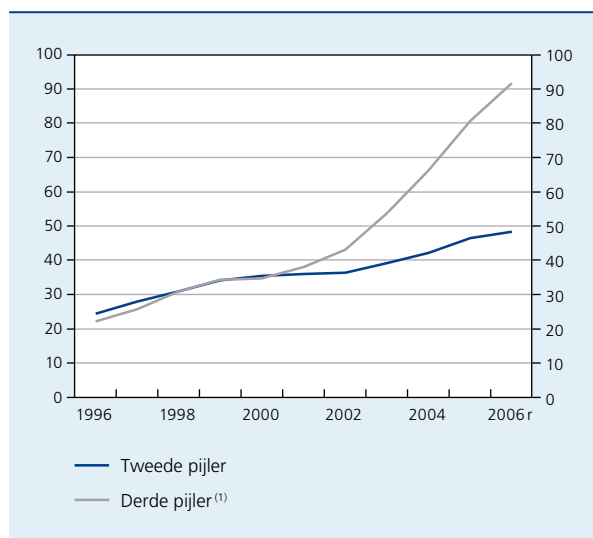
In het verloop van het financieel vermogen van de particulieren, opgesplitst naar tegenpartij, tekent zich een duidelijke tendens af: het marktaandeel van de verzekeringsmaatschappijen en de pensioenfondsen in de aange trokken spaargelden, dat in 1996 nog bescheiden was, is de voorbije tien jaar zeer gestaag gestegen. Eind 2006 vertegenwoordigden de reserwetegoeden bij die instellingen nagenoeg een vierde van de portefeuille financiële activa van de Belgische gezinnen, tegen minder dan een tiende tien jaar eerder. Die ontwikkeling was grotendeels toe te schrijven aan de forse groei van de financiële beleggingen voor de vorming van een bovenwettelijk pensioen in het kader van de tweede of de derde pijler.

De tweede pijler, die is ingesteld op het niveau van de onderneming of de bedrijfssector, wordt gefinancierd door kapitalisatie van de door de werkgever, de zelfstandige of de loontrekkende gestorte bijdragen aan een

(1) Katholieke Universiteit Leuven, Department of Accountancy, Finance and Insurance.

(2) Federale Overheidsdienst Financiën, Studie- en Documentatiedienst.

GRAFIEK 1 RESERVES VAN DE BOVENWETTELIJKE PENSIOENSTELSELS
(mijliarden euro's, uitstaande bedragen op 31 december)

Bronnen : CBFA, NBB.

(1) In ruime zin, dat wil zeggen met inbegrip van alle technische voorzieningen van de levensverzekeringen buiten tak 23.

pensioeninstelling, om het even of het een pensioenfonds betreft of een maatschappij die een groepsverzekering aanbiedt. Met de derde pijler worden dan weer de aanvullende pensioenen bedoeld die individueel worden aangegaan, buiten het beroepsleven, en die aanleiding kunnen geven tot belastingverlagingen.

De forse expansie van de reserves van de bovenwettelijke pensioenpijlers was ongelijkmatig verdeeld: klaarblijkelijk heeft de derde pijler tot dusver een aanzienlijk snellere groei laten optekenen dan de tweede. Uitgaande van een niveau dat vergelijkbaar was met dat van de tweede pijler, zijn de reserves van de derde pijler in tien jaar tijd verviervoudigd. Tot het jaar 2000 zijn de binnen elke pijler gevormde reserves nagenoeg even sterk gegroeid. In 2001 overtroffen de uitstaande activa van de derde pijler evenwel de reservebedragen van de tweede pijler. Sindsdien hebben deze laatste een matig groeitempo te zien gegeven, terwijl de reserves van de derde pijler fors zijn toegenomen, ondanks de nadelige invloed van de dalende beurskoersen tussen 2000 en 2002. Op 31 december 2006 was de tweede pensioenpijler nog slechts goed voor iets meer dan een derde van de reserves van de particulieren, in het kader van de aanvullende pensioenen, tegen ruim de helft tien jaar eerder. Blijkens die statistieken – waaruit alle technische voorzieningen van de levensverzekeringen van tak 23 (contracten zonder gewaarborgd rendement gekoppeld aan ICB's) zijn weggelaten –, houdt de uitzonderlijke groei van de derde

pijler in belangrijke mate verband met het feit dat de verzekeringsbons en -rekeningen erin zijn opgenomen. Deze aan bankproducten verwante instrumenten trekken, door hun aard en fiscaal statuut, eveneens spaargelden aan om andere redenen dan voor het opbouwen van een aanvullend pensioen. De volgende sectie tracht een meer precieze bepaling te geven van de derde pijler in strikte zin.

2. Kenmerken van de derde pijler

De derde pijler van het pensioenstelsel betreft dus het individueel en vrijwillig opbouwen van een aanvullend pensioen, dat door de overheid gestimuleerd wordt via de toekenning van belastingvoordelen. Hij kan twee vormen aannemen: het pensioensparen en de individuele levensverzekering in het kader van het lange-termijnsparen. Die stelsels ontstonden in de tweede helft van de jaren tachtig. De bedoeling was de gezinnen ertoe aan te moedigen, via specifieke fiscale stimuli, individueel een aanvullend pensioen op te bouwen. Elke belastingplichtige kan de voor elk van beide spaarvormen toegekende voordelen combineren.

2.1 Pensioensparen

Het pensioensparen is het bekendste stelsel van de derde pensioenpijler. Het maakt het mogelijk een kapitaal op te bouwen door het storten van premies bij een bank (pensioenspaarfonds) of een verzekeringsmaatschappij (pensioenspaarverzekering), waarbij de bankverzekeraars uiteraard de beide formules aanbieden. Het verschil tussen die beide varianten ligt in de risicograad die gepaard gaat met de onderliggende producten: de pensioenspaarfondsen bieden geen rendementsgarantie, aangezien hun rendement nauw samenhangt met het verloop van de financiële markten. Er zijn echter diverse vormen voorhanden met een waaier van lange-termijnrendementen en samenhangende risico's naargelang van de samenstelling van de activa van de fondsen (aandelenfondsen, obligatiefondsen, gemengde fondsen) waartussen de spaarder moet kiezen gelet op zijn profiel. De verzekeringscontracten, daarentegen, bieden een gewaarborgd minimumrendement op het ogenblik van de storting, met bovenop een bonus die afhankelijk is van de winsten van de maatschappij (tak 21). Aan die zekerheid hangt een prijskaartje vast: gemiddeld liggen de rendementen van die pensioenspaarverzekeringen onder die van de pensioenspaarfondsen.

Om bij te dragen tot het pensioenspaarstelsel moet een belastingplichtige tussen 18 en 64 jaar oud zijn. Hij mag tijdens dezelfde belastingperiode maar voor één enkel

fonds of één enkele verzekering stortingen verrichten bij één enkele instelling. Het contract moet tevens aan een aantal voorwaarden voldoen:

- het moet worden aangegaan voor een minimumduur van tien jaar;
- er moeten tijdens minstens vijf belastingperiodes stortingen worden verricht;
- bij leven moet worden voorzien in voordelen ten gunste van de belastingplichtige zelf;
- bij overlijden moet worden voorzien in voordelen ten gunste van de echtgeno(o)t(e), de wettelijk samenwonende partner of een bloedverwant in de eerste of tweede graad.

In beide gevallen schommelt het toegekende belastingvoordeel tussen 30 en 40 pct. – wat overeenkomt met het gemiddelde bijzondere belastingtarief – van de gestorte bedragen, waar de besparingen op de gemeentelijke opcentiemen nog moeten worden aan toegevoegd. De stortingen zijn beperkt tot een maximum van 810 euro (inkomens van 2007) per jaar en per belastingplichtige.

De belastingmedaille heeft echter een keerzijde: zo wordt er, wanneer de belastingplichtige de leeftijd van 60 jaar bereikt, een «belasting op het lange-termijnsparen» geheven op het kapitaal dat gevormd is in het kader van het pensioensparen, zodra er, al was het maar eenmaal, een belastingvermindering werd verleend naar aanleiding van stortingen. In het geval van de pensioenspaarfondsen, is de belastinggrondslag niet het reëel kapitaal maar een theoretisch kapitaal dat wordt verkregen door de gestorte premies te kapitaliseren tegen een fictieve rente van 4,75 pct. (of 6,25 pct. voor de stortingen van vóór 1992). In het geval van de pensioenspaarverzekeringen, komt het belastbaar bedrag overeen met het in het contract verzekerde kapitaal, terwijl de winstdeelneming vrijgesteld is. Vanaf 60 jaar mag de belastingplichtige zijn kapitaal op elk ogenblik opvragen. Hij mag ook stortingen blijven verrichten tot het jaar waarin hij vierenzestig wordt: die premies geven recht op belastingvermindering, maar worden bij het uitstappen vrijgesteld van enige belasting. Het toegepaste belastingtarief bedraagt in het algemeen 10 pct. van het belastbaar bedrag. De belasting op het lange-termijnsparen belooft zelfs 16,5 pct. op het gedeelte van het contract dat overeenkomt met de vóór 1993 gestorte bijdragen. Bijzondere bepalingen gelden nog indien het kapitaal wordt opgevraagd vóór de leeftijd van 60 jaar of indien de eerste stortingen pas worden verricht op 55 jaar of later.

2.2 Lange-termijnsparen

De individuele levensverzekering met gewaarborgd rendement (tak 21) wordt eveneens beschouwd als een product van de derde pijler, wanneer ze wordt ingepast in het fiscale kader van het lange-termijnsparen. Iedere belastingplichtige kan voor zo'n verzekering bijdragen betalen zonder beperking qua leeftijd, maar er zullen wel andere voorwaarden gelden. Zo moet het desbetreffende contract:

- voor een minimumduur van tien jaar worden aangegaan;
- vóór de leeftijd van 65 jaar worden afgesloten;
- bij leven voordelen bieden aan de belastingplichtige zelf;
- bij overlijden voordelen bieden aan de echtgeno(o)t(e), de wettelijk samenwonende partner of een verwant in de eerste of de tweede graad.

Voor de aftrekbare premies in dat stelsel is tevens een maximumbedrag vastgesteld. Dat plafond bedraagt 15 pct. van de eerste schijf van 1.600 euro van het netto beroepsinkomen van de belastingplichtige, aangevuld met 6 pct. van het saldo van dat inkomen, tot een absoluut maximum van 1.950 euro (inkomens van 2007). Ook hier wordt de belastingvermindering berekend tegen het gemiddelde bijzondere tarief en ligt ze derhalve tussen 30 en 40 pct. van de beneden het plafond gestorte premies.

De vervroegde voorheffing van 10 pct. op het kapitaal dat wordt opgebouwd in het kader van het pensioensparen, is eveneens van toepassing op het lange-termijnsparen. Dit stelsel valt echter onder aanvullende fiscale voorschriften die het minder aantrekkelijk maken dan pensioensparen. Enerzijds worden de in dat kader gestorte premies fiscaal afgeroomd ten belope van 1,1 pct., wat niet geldt voor het pensioensparen. Anderzijds worden de eventuele deelnemingen in de winsten van de verzekeringsmaatschappij belast tegen 9,25 pct. uit hoofde van de verzekeraar, een belasting die evenmin geldt voor het pensioensparen. Ingeval de spaarder, ten slotte, reeds een belastingvoordeel geniet voor de aflossing van kapitaal van een hypothecaire lening of voor andere levensverzekeringspremies (met uitzondering van de premies voor pensioensparen), vormt het plafond van 1.950 euro het totaalbedrag dat aftrekbaar is voor al die posten samen.

2.3 Onderliggende instrumenten

Blijkbaar ondergaan het pensioensparen en het lange-termijnsparen elk een specifieke fiscale behandeling. In de praktijk kan een zelfde instrument echter, naar het de spaarder belieft, onder een van beide stelsels vallen.

Dat is het geval voor de **levensverzekeringscontracten van tak 21**, die de bankverzekeringsgroepen gewoonlijk in beide vormen aanbieden. Terwijl het gewaarborgde rendement op die contracten niet boven een wettelijk maximumpeil van 3,75 pct. mag uitkomen, zijn de feitelijk gewaarborgde rendementen momenteel lager, tot zelfs 0 pct. voor de producten die enkel het kapitaal garanderen met als tegenpost een hogere winstdeling. Voorheen gold het bij de inwerkingtreding van het contract vastgestelde tarief voor alle latere premies. Voortaan wordt het gewaarborgde rendement doorgaans bepaald op het ogenblik van de storting van elk van de premies; het kan dus worden aangepast op grond van de marktvoorwaarden. De winstpremie die dat rendement aanvult, varieert dan weer volgens de resultaten van de verzekeringsmaatschappij. Om een gewaarborgd rendement te kunnen bieden, zijn de verzekeringsmaatschappijen verplicht het grootste deel van de hun toevertrouwde reserves van de derde pijler te beleggen in vastrentende producten. Zo vertegenwoordigden obligaties op 31 december 2006 twee derde van de beleggingsportefeuille die verbonden is aan de levensverzekeringsactiviteiten ongerekend tak 23. Vervolgens bestond die portefeuille uit aandelen (16 pct.), verschillende categorieën van activa (12 pct.) en deelbewijzen van ICB's (5 pct.). Samengevat, houden de levensverzekeringscontracten van tak 21 slechts weinig risico's in voor de spaarder, maar die veiligheid heeft een prijs: een vrij gering gemiddeld rendement.

In tegenstelling tot de levensverzekeringscontracten kunnen de beleggingsfondsen enkel in het kader van het pensioensparen worden ingepast. Het betreft hier fondsen die speciaal voor dit stelsel werden gecreëerd. De meeste van die fondsen beleggen hoofdzakelijk in aandelen. Dit overwicht komt tot uiting in de verdeling van de activa die de pensioenspaarfondsen op 31 december 2006 aanhielden: 62 pct. aandelen en andere participaties, 33 pct. vastrentende effecten en 5 pct. overige activa (meestal deposito's). Die spreiding is logisch, aangezien ze een rendabeler alternatief aanreikt voor de verzekeringsproducten, die van hun kant een zekere veiligheid garanderen. De spaarder die deelbewijzen koopt van een pensioenspaarfonds, loopt dan ook een bepaald risico aangezien noch het rendement, noch zelfs het kapitaal gewaarborgd is. Nochtans zijn de afgelopen jaren meer defensieve pensioenspaarfondsen op de markt gekomen; ze onderscheiden zich doordat ze een geringer percentage aan aandelen in portefeuille hebben.

3. Analyse van de gegevens betreffende de derde pijler

De statistieken die zijn afgeleid uit de Belgische financiële rekeningen, hebben betrekking op het sparen in het kader van de derde pijler in ruime zin, dat verder reikt dan de specifieke fiscaal begunstigde producten van het pensioensparen en het lange-termijnsparen. Ze kunnen bovendien niet leiden tot een gedetailleerde analyse die zou berusten op de individuele kenmerken van de huishoudens. Het is dus om twee redenen nuttig over te stappen op de gegevens uit de belastingaangiften. Aangezien de in het kader van de derde pijler opgebouwde spaarmiddelen recht geven op een belastingvermindering, mits ze worden aangegeven, vormen de ingekohierde aangiften een statistische bron die zowel voor een macro-economisch als voor een micro-economisch onderzoek van de derde pijler in de strikte zin kan worden aangewend.

3.1 Beschrijving van de gegevens

De gedetailleerde analyse in deze sectie is dus gebaseerd op een staal van belastingaangiften die werden opgevraagd bij de FOD Financiën⁽¹⁾. In de praktijk werd, voor de periode van 1993 tot 2003, een representatief staal samengesteld via een toevallige keuze uit de aangiften in de personenbelasting, in elk van de drie gewesten van het land (Brussel, Vlaanderen, Wallonië). De omvang van het staal varieert van het ene jaar tot het andere: het omvatte 10.343 aangiften in 1993 en 47.484 in 2003. Het gaat dus niet om een panel bestaande uit dezelfde huishoudens die in de loop van de tijd worden gevolgd, maar wel om herhaalde willekeurige trekkingen uit een representatieve bevolkingsgroep. Door de aard zelf van die gegevensbron wordt als analyse-eenheid het huishouden gehanteerd (dat de aanslagenheid is), ongeacht of er sprake is van een koppel of een alleenstaande⁽²⁾. De analyse spitst zich toe op de bevolking van 20 tot 64 jaar, zijnde de leeftijdscategorie die significante bijdragen stort. Voor het gemak werd dit gedeelte van de belastingplichtigen gelijkgesteld met de bevolking op arbeidsleeftijd.

Op macro-economisch vlak maken de belastingaangiften, waarvan de rubrieken in de beschouwde periode relatief stabiel blijven, het mogelijk de ontwikkeling in de tijd van de deelname en van de bijdragen aan de derde pijler te analyseren. Op micro-economisch gebied verschaffen ze tal van gegevens die het gedrag van de huishoudens inzake pensioensparen en lange-termijnsparen kunnen verklaren.

(1) Deze sectie steunt in zeer ruime mate op het artikel van Wuyls et al. (2007).

(2) Samenwonenden worden gedurende heel de in aanmerking genomen periode beschouwd als alleenstaanden – wat thans niet meer het geval is voor de wettelijk samenwonenden.

Ondanks de rijkdom van die gegevensbron, is ze onderhevig aan enkele beperkingen, met als belangrijkste dat de huishoudens niet verplicht zijn hun stortingen aan de derde pensioenpijler aan te geven. Niettemin wordt van een groot aantal van hen aangenomen dat ze dat zouden doen wegens de belastingvermindering die eraan verbonden is⁽¹⁾.

Een tweede beperking bestaat erin dat het voor de belastingaftrek in aanmerking komende bedrag aan een plafond gebonden is. De huishoudens kunnen derhalve slechts het maximum aangeven dat nuttig is om het belastingvoordeel te genieten. Hierdoor is het mogelijk dat de in de databank vermelde bedragen niet alle bijdragen aan de derde pijler weergeven. Ze vormen tot nu toe echter voor België de best beschikbare raming op micro-economisch vlak. Bovendien heeft dat aspect geen invloed op de meting van de deelname aan de derde pensioenpijler.

Er zij aan herinnerd, en dit is een derde beperking, dat de belastingplichtigen niet verplicht zijn bepaalde inkomsten aan te geven – onder meer hun financiële inkomsten waarop reeds bevrijdende roerende voorheffing werd betaald. Die inkomsten werden dus in de analyse niet in aanmerking genomen.

Ten slotte duurt het relatief lang alvorens de fiscale gegevens beschikbaar zijn, wat verklaart waarom de analyseperiode stopt in het jaar 2003. De recentere bewegingen kunnen evenwel aan de hand van alternatieve statistische bronnen worden geschetst.

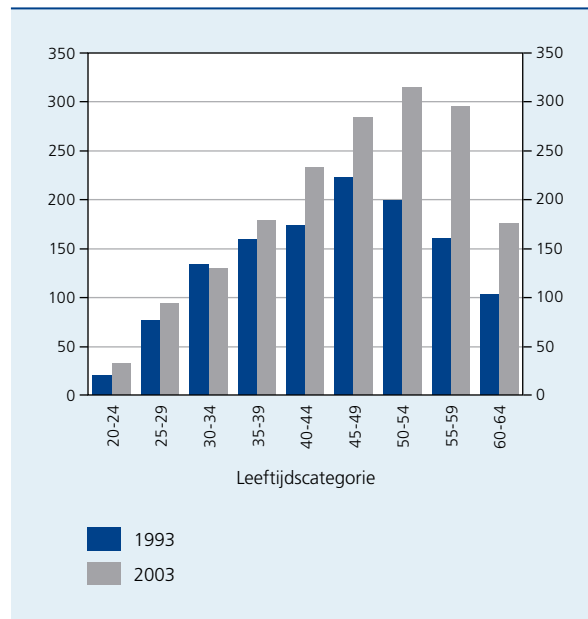
3.2 Macro-economische analyse

In de volgende paragrafen wordt de analyse van de derde pijler besproken vanuit een macro-economische invalshoek. De gebruikte gegevens berusten op de extrapolatie naar de hele bevolking van de micro-economische informatie die vervat is in de opeenvolgende stalen van bij de FOD Financiën opgevraagde belastingaangiften. De ontwikkelingen worden benaderd door de resultaten te vergelijken van de twee uiterste jaren van die databank: 1993 en 2003. Er wordt geen enkel onderscheid gemaakt tussen pensioensparen en lange-termijnsparen, en de derde pijler wordt in zijn geheel bestudeerd. Beide stelsels volgen op macro-economisch vlak immers grotendeels soortgelijke tendensen.

3.2.1 Ontwikkelingen tussen 1993 en 2003

De totale **bijdragen** van de personen op arbeidsleeftijd aan de derde pijler, die dus zowel de stortingen in het kader van het pensioensparen als die voor het lange-termijnsparen

GRAFIEK 2 BIJDRAGEN AAN DE DERDE PIJLER
(miljoenen euro's, prijzen van 2003)

Bron : FOD Financiën.

omvatten, beliepen in 2003 1,736 miljard euro. Dit bedrag was gelijkmatig verdeeld over het pensioensparen (893 miljoen) en het lange-termijnsparen (844 miljoen).

In tien jaar tijd namen de stortingen aan de derde pijler in reële termen met 39 pct. toe. Grafiek 2 geeft een verdeling van de bijdragen naar leeftijdscategorie weer. Naargelang van de categorie vertoont de ontwikkeling van de stortingen tussen 1993 en 2003 een ruime verscheidenheid. De bijdragen van de 20- tot 39-jarigen zijn weinig veranderd, terwijl die van de 40- tot 64-jarigen fors zijn toegenomen.

Om die ontwikkelingen van uiteenlopende omvang te interpreteren, is het nuttig de totale bijdragen op te splitsen in hun macro-economische determinanten. Aldus kan, in elke leeftijdscategorie, het totaalbedrag van de in de loop van een jaar gestorte bijdragen worden beschouwd als het product van vier factoren: de omvang van de bevolking, de participatiegraad aan de derde pijler, het gemiddelde inkomen van de deelnemers en hun bijdrageratio. Die opsplitsing wordt geformuleerd in de volgende relatie:

(1) Bovendien worden huishoudens die ten gevolge van vroegere stortingen onder de derde pijler vallen, maar die geen bijdragen hebben betaald tijdens het referentiejaar, niet bij de deelnemers ingedeeld. Volgens een peiling van de verzekeringsmaatschappij Swiss Life in april 2007, zou echter 95 pct. van de gedekte personen elk jaar stortingen verrichten.

Bijdragen = Bevolking x (Deelnemers/Bevolking) x (Inkomen van de deelnemers/Deelnemers) x (Bijdragen/Inkomen van de deelnemers)

of

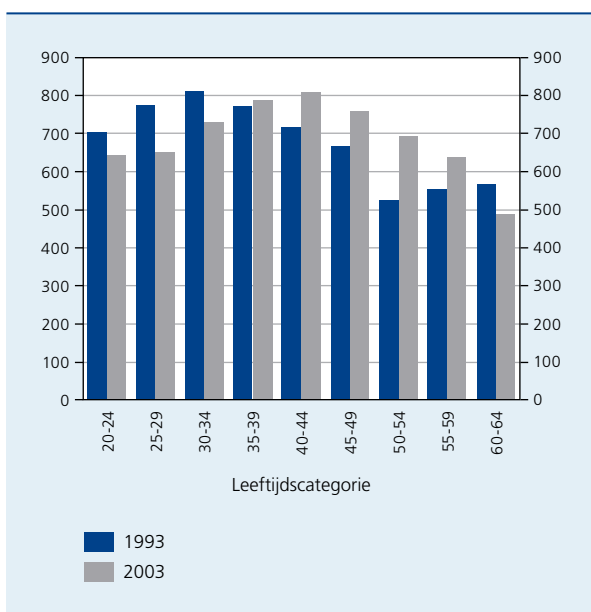
Bijdragen = Bevolking x Participatiegraad x Gemiddeld inkomen van de deelnemers x Bijdrageratio

Elk van de vier uit die opsplitsing afgeleide ratio's speelt een rol in het verloop van de stortingen aan de derde pijler.

De **bevolking op arbeidsleeftijd** telde in 2003 6.208.000 belastingplichtigen. Deze waren aan weerszijden gespreid rond een gemiddelde leeftijd van 42 jaar.

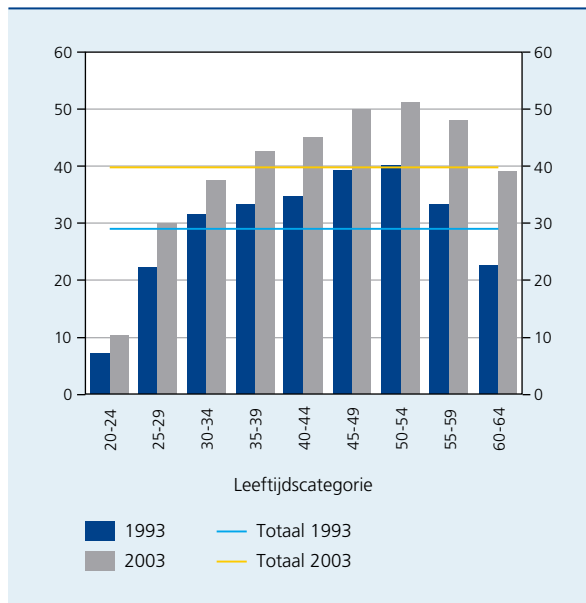
De invloed van de demografie op het totale niveau van de bijdragen was klaarblijkelijk beperkt: de bevolking op arbeidsleeftijd is tussen 1993 en 2003 met 2 pct. toegenomen, dat is een aanwas met 122.000 personen. Maar meer nog dan het niveau, is het de structuur van de bevolking die in de loop van die tien jaar aanzienlijk is veranderd. Het gewicht van de ouderen is de hoogte ingegaan, waardoor het leeftijdsgemiddelde – dat in 1993 slechts 40 jaar bedroeg – werd opgedreven. Het zijn meer bepaald de leeftijdsgroepen van 35 tot 59 jaar die een toename hebben laten optekenen, als gevolg van de veroudering van de babyboomgeneraties. Daarentegen zijn

GRAFIEK 3 BEVOLKING OP ARBEIDSLEEFTIJD
(duizenden personen)

Bron : FOD Financiën.

GRAFIEK 4 PARTICIPATIEGRAAD IN DE DERDE PIJLER
(procenten van de bevolking)

Bron : FOD Financiën.

zowel de bevolkingsgroepen van de jongeren als die van de 60 tot 64-jarigen teruggelopen. Deze vervorming van de leeftijdspiramide heeft bijgevolg, zij het in beperkte mate, bijgedragen tot de bijzonder sterke stijging van de bijdragen bij de 40-plussers.

De **participatiegraad** in de derde pijler wordt gedefinieerd als het aantal deelnemers aan minstens één van de twee stelsels van de derde pijler in verhouding tot de bevolking. Deze verhouding bedroeg in 2003 gemiddeld 40 pct.. Met andere woorden, de derde pijler had betrekking op circa 2.468.000 personen, waarvan een derde uitsluitend bijdragen betaalde in het kader van het lange-termijnsparen, 27 pct. gelijktijdig in de twee stelsels, en 40 pct. uitsluitend in het kader van het pensioensparen. Het hoeft niet te verbazen dat het bij de jongeren is dat de participatie het laagst is: hun participatiegraad van 10 pct. heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat heel wat jongeren nog studeren of op zoek zijn naar een eerste baan. Vanaf de leeftijd van 25-29 jaar bedraagt deze graad echter reeds 30 pct. Hij neemt vervolgens geleidelijk toe, en belooft uiteindelijk meer dan 50 pct. bij de 50-54-jarigen. Verrassender is de daling die daarop volgt, aangezien de participatiegraad bij de 60-64-jarigen opnieuw onder het niveau van 40 pct. zakt. Zoals bij de 20-24-jarigen is deze lagere participatiegraad bij de ouderen misschien te verklaren door de relatief lage werkgelegenheidsgraad.

De participatiegraad in de derde pijler bedroeg in 1993 slechts 29 pct. In tien jaar tijd heeft deze participatiegraad derhalve een indrukwekkende sprong voorwaarts van 11 procentpunt gemaakt. De weerslag hiervan op de toename van het bedrag van de bijdragen is bijgevolg onmiskenbaar, en zelfs beslissend. Deze zeer aanmerkelijke stijging van de participatiegraad kan verschillende oorzaken hebben. Eén daarvan is de groei van de werkgelegenheidsgraad die in de jaren negentig werd opgetekend. Een andere verklaring heeft te maken met de problematiek van de veroudering. Sinds de jaren negentig werd de aandacht van het publiek steeds vaker gevestigd op de beperkingen waaraan de financiering van de eerste pensioenpijler onderworpen was tegen de achtergrond van de veroudering van de grote groep babyboomers. Zo heeft het vooruitzicht op een afbrokkeling van de vervangingsratio⁽¹⁾ bij de pensionering ook een toenemend aantal belastingplichtigen ertoe aangezet te sparen in het kader van één van de fiscaal aantrekkelijke stelsels van de derde pijler. Tot slot kan er tevens van worden uitgegaan dat deze stelsels onophoudelijk aan bekendheid hebben gewonnen onder impuls van de promotiecampagnes van de banken en de verzekeringsmaatschappijen.

Het gemiddelde bedrag van de inkomens van de deelnemers aan de derde pijler bedroeg in 2003 24.140 euro. Logischerwijze neemt dit bedrag stelselmatig toe met de leeftijd, bereikt het een plafond tegen 45 jaar, en loopt

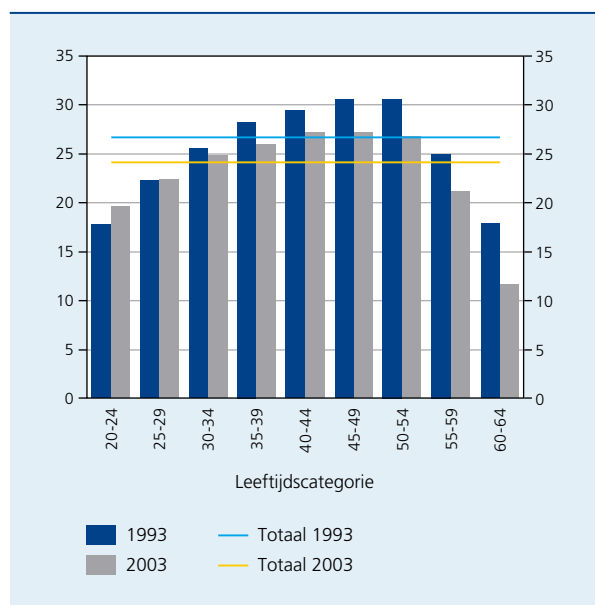
het vervolgens sterk terug vanaf 55 jaar. Deze afname vloeit voort uit het feit dat de inkomens van alle deelnemers aan de derde pijler in acht worden genomen, ongeacht of deze voortvloeien uit een beroepsactiviteit of afkomstig zijn van de sociale zekerheid. Het is derhalve duidelijk dat een niet te verwaarlozen percentage van de deelnemers vervangingsinkomens geniet, zoniet zouden de gemiddelde inkomens ongetwijfeld blijven toenemen tot de pensioenleeftijd.

Het gemiddelde inkomen van de deelnemers aan de derde pijler is tussen 1993 en 2003 in reële termen met 9 pct. gezakt. Tijdens deze periode noteerde het gemiddelde inkomen van de bevolking op arbeidsleeftijd in haar geheel daarentegen een reële stijging met 22 pct., en beliep het in 2003 17.111 euro. De ongelijkheid van de inkomens tussen deelnemers en niet-deelnemers blijft derhalve bestaan, maar vertoont wel de neiging om te verkleinen. Deze convergentiebeweging doet vermoeden dat de stijging van het aantal deelnemers voornamelijk betrekking had op de laagste inkomenscategorieën. Dit wijst op een geleidelijke democratisering van de derde pijler.

De **bijdrageratio** in de derde pijler wordt gedefinieerd als het percentage van de inkomens van de deelnemers dat wordt besteed aan het sparen in het kader van de derde pijler. In 2003 bedroeg de bijdrageratio gemiddeld 2,9 pct. Deze ratio schommelde rond de 2,5 pct. van het inkomen van de deelnemers in de leeftijdsgroep van 20 tot 54 jaar, terwijl veel hogere ratio's werden genoteerd voor de 55- tot 64-jarigen. Deze hogere bijdrageratio's compenseren de lagere gemiddelde inkomens van de ouderen, zodat het gemiddelde niveau van de bijdragen relatief stabiel blijft. Deze strategie, die erin bestaat een gedeelte van de directe consumptie uit te stellen, is eenvoudig te verklaren. Enerzijds denkt men vaker aan het veiligstellen van zijn levensstandaard na de pensionering naarmate men ouder wordt, en is men er sneller toe bereid een deel van zijn consumptie op te offeren met het oog op een bijkomend inkomen tijdens een nakende periode. Anderzijds bevoordeelt de fiscale behandeling de storting van bijdragen na de leeftijd van 60 jaar; die bijdragen geven immers geen aanleiding meer tot een belasting van het uitgekeerde kapitaal.

De **bijdrageratio** in de derde pijler is tijdens de beschouwde periode licht toegenomen. Zij bedroeg in 1993 2,6 pct. en is er in tien jaar tijd derhalve 30 basispunten op vooruitgegaan.

GRAFIEK 5 GEMIDDELD INKOMEN VAN DE DEELNEMERS AAN DE DERDE PIJLER
(duizenden euro's, prijzen van 2003)

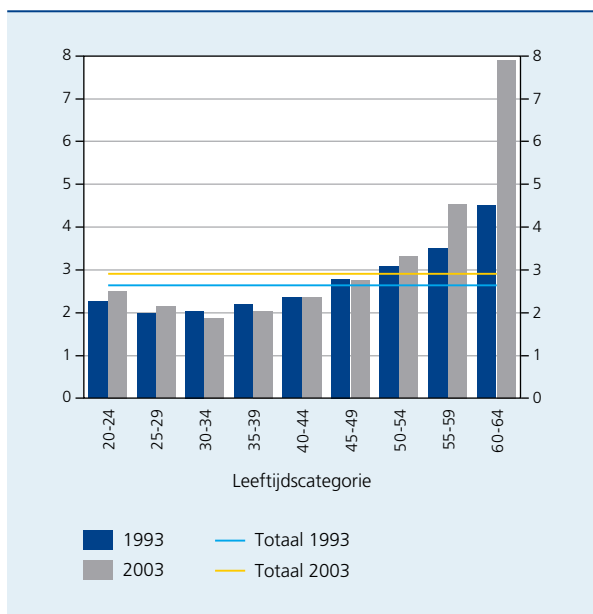

Bron : FOD Financiën.

(1) Bedrag van het wettelijk pensioen in procenten van het inkomen voor pensionering.

GRAFIEK 6 BIJDRAGERATIO VAN DE DEELNEMERS AAN DE DERDE PIJLER

(procenten van het gemiddeld inkomen)

Bron: FOD Financiën.

Het product van het gemiddelde inkomen en de bijdrageratio geeft het gemiddelde bedrag van de bijdragen van de deelnemers. Dit bedrag beliep, in 2003, 540 euro voor het pensioensparen en 575 euro voor het lange-termijnsparen. Deze cijfers kunnen worden vergeleken met de plafonds die van kracht waren in 2003; deze plafonds bedroegen respectievelijk 600 en 1.800 euro. Er lijkt dus vaker gebruik te worden gemaakt van de wettelijke mogelijkheden van het pensioensparen dan van die van het lange-termijnsparen, waar het plafond ook van toepassing is op andere producten.

3.2.2 Recente ontwikkelingen

Op grond van het staal van fiscale aangiften dat momenteel beschikbaar is, kan nog geen onderzoek worden gedaan naar het verloop van de derde pijler na 2003. De bundeling van statistieken verkregen bij de beroepsfederaties die de actoren van de derde pijler vertegenwoordigen – Assuralia voor de sector van de levensverzekeringen en BEAMA⁽¹⁾ voor die van de beleggingsfondsen – verschaft evenwel waardevolle indicaties omtrent de recente ontwikkelingen van deze spaarvorm. De verkregen resultaten wijzen op een verscherping van de tendensen die werden vastgesteld over de periode 1993-2003.

(1) Belgian Asset Managers Association.

(2) Zo is het plafond verhoogd van 620 euro voor de inkomens van 2004 tot 780 euro voor de inkomens van 2005.

Zo zijn de stortingen voor het pensioensparen vanaf 2004 zeer fors versneld: berekend in reële termen, beliep de toename van de gestorte bijdragen 62 pct. tussen 2003 en 2006. Het is waar dat de spaarders die bijdragen storten in de pensioenspaarfondsen gevoelig zijn voor de beursconjunctuur, die sinds 2003 bijzonder gunstig is. Bovendien werd het fiscale plafond dat van toepassing is op het bedrag van de stortingen, in 2005 fors verhoogd⁽²⁾, wat een duidelijke weerslag heeft gehad op de bijdrageratio tot de derde pijler.

3.3 Micro-economische analyse

In de volgende paragrafen spitst de analyse zich toe op het individuele gedrag van de huishoudens ten aanzien van het derde-pijlersparen. Zij beoogt met name de determinanten te bepalen voor de keuzes waarvoor de huishoudens zich geplaatst zien in antwoord op twee vragen: « Ga ik al dan niet bijdragen storten in het kader van de derde pijler? » en « Als ik aan de derde pijler deelneem, hoe hoog zullen mijn bijdragen dan zijn? ». Door gebruik te maken van het staal van fiscale aangiften, verwerven we inzicht in een brede waaier van kenmerken van de huishoudens, die evenveel potentiële determinanten vormen voor het derde-pijlersparen. In het aangifteformulier werden de variabelen geselecteerd die het meest pertinent werden geacht. Deze kunnen in twee categorieën worden onderverdeeld:

1. Kenmerken van persoonlijke aard:
 - de leeftijd;
 - het aantal personen ten laste;
 - het gewest van de woonplaats (Vlaanderen, Wallonië of Brussel);
 - het eventuele bezit van een onroerend goed;
 - de burgerlijke staat (gehuwd koppel of alleenstaande);
2. Kenmerken van professionele aard:
 - het bedrag van de inkomsten;
 - het beroepsstatuut (al dan niet zelfstandig);
 - de situatie op de arbeidsmarkt (al dan niet werkloos);
 - het al of niet genieten van een brugpensioen;
 - de eventuele deelname aan een plan in het kader van de tweede pijler;
 - de eventuele deelname aan het andere stelsel van de derde pijler.

Formeel werden deze kenmerken systematisch beschouwd als potentieel verklarende variabelen in vier afzonderlijke vergelijkingen met betrekking tot vier afhankelijke variabelen: de deelname aan het pensioensparen, de deelname aan een levensverzekering in het kader van het lange-termijnsparen, de bijdragen aan het pensioensparen en de

bijdragen aan een levensverzekering in het kader van het lange-termijnsparen. De parameters van deze vergelijkingen werden geraamd door regressie. Het teken van deze parameters, evenals hun al dan niet significante karakter, verschaffen een indicatie omtrent de aard van de invloed van elke determinant⁽¹⁾. De voorstelling van het econometrische model, de definitie van de gebruikte variabelen en de becijferde resultaten van de regressies worden in detail weergegeven als bijlage. De volgende paragrafen geven een samenvatting van hun belangrijkste bevindingen, en geven er de meest waarschijnlijke verklaringen voor.

3.3.1 Determinanten van persoonlijke aard

Volgens de levenscyclustheorie streeft een persoon ernaar zijn consumptie zijn leven lang constant te houden. Om dit doel te bereiken, maken de jongeren schulden (om de aankoop van hun woning of de studies van hun kinderen te financieren), bouwen de generaties van middelbare leeftijd spaargelden op met het oog op hun pensioen, en ontsparen de gepensioneerden door hun vermogen op te gebruiken. Het hoeft derhalve niet te verwonderen dat de leeftijd een positief effect sorteert op de deelname aan elk van de twee stelsels van de derde pijler, in de wetenschap dat de analyse beperkt is tot de bevolking in de leeftijd van 20 tot 64 jaar. Een soortgelijk resultaat wordt verkregen in de Belgische analyse van Peeters et al. (2003), en in de studie van Munnell et al. (2000) met betrekking tot de Amerikaanse gegevens. Daarnaast kan de invloed van de leeftijd ook worden gevat vanuit fiscaal oogpunt. Zoals aangetoond door Valenduc (2003), is het effectieve belastingtarief voor de stortingen van de derde pijler systematisch negatief, omdat het percentage van het fiscale voordeel voor de stortingen hoger is dan het belastingtarief dat van toepassing is op het uitgekeerde kapitaal. Het niveau hiervan is echter afhankelijk van de resterende looptijd van het contract. Hoe korter deze looptijd – en hoe ouder de belastingplichtige bijgevolg is – hoe negatiever het effectieve belastingtarief is.

Wat de omvang van de bijdragen betreft, lijkt er, althans voor het pensioensparen, een positief verband te bestaan met de leeftijd van de deelnemers. Anders gezegd, bij overigens gelijkblijvende omstandigheden zijn ouderen niet alleen meer geneigd om aan pensioensparen te doen,

maar zijn ze ook tot een grotere spaarinspanning bereid. Dit is echter niet het geval voor het lange-termijnsparen, waar de omvang van de bijdragen afneemt met de leeftijd van de deelnemers.

De wens om aan de naasten een erfenis na te laten, zou op het eerste gezicht huishoudens met kinderen ertoe kunnen aanzetten meer te sparen. Toch blijkt het aantal **personen ten laste** een – weliswaar licht – negatief effect te sorteren, zowel op de kans dat men aan de derde pijler deelneemt als op de omvang van de bijdragen van de deelnemers aan één van de twee stelsels. Een huishouden met kinderen wordt uiteraard met hogere uitgaven geconfronteerd dan een koppel zonder kinderen met een identiek inkomen, waardoor het spaarvermogen vermindert. Indien er toch spaarmiddelen worden aangelegd, kunnen die bovendien ook voor andere doeleinden worden gebruikt dan voor de opbouw van een aanvullend pensioen, bijvoorbeeld voor de financiering van de hogere studies van de kinderen. Tot slot kan niet worden uitgesloten dat sommige koppels ook rekenen op de steun van hun kinderen indien ze na hun pensionering in moeilijkheden zouden geraken, en dat ze daarom de derde pijler als overbodig beschouwen.

Het **gewest** waarin men woont, heeft een significante invloed op de deelname aan de stelsels van de derde pijler. Vlaamse huishoudens met dezelfde kenmerken doen vaker aan pensioensparen of aan lange-termijnsparen via een levensverzekeringscontract. Er zijn daarentegen geen aanmerkelijke verschillen tussen het gedrag van de Waalse en de Brusselse huishoudens. De omvang van de betalingen lijkt in alle gewesten identiek te zijn wat het lange-termijnsparen betreft, maar Vlaamse huishoudens storten hogere bijdragen voor het pensioensparen. Deze resultaten zijn interessant: aangezien de fiscale stimuli voor de deelname aan de derde pijler in de drie gewesten nagenoeg identiek zijn, moeten de regionale verschillen in het spaargedrag te wijten zijn aan niet-fiscale factoren. Het verhoudingsgewijs groter aantal ambtenaren in Wallonië en Brussel zou een rol kunnen spelen, aangezien ambtenaren een hoger wettelijk pensioen genieten.

Het bezit van een **onroerend** goed heeft een positieve invloed op de deelname aan de derde pijler. Peeters et al. (2003) komen tot dezelfde conclusie. Dat verband is te verklaren voor de huishoudens die eigenaar zijn van hun woning en die hun hypothecaire lening al hebben afgelost: ze geven minder uit dan huishoudens die elke maand huur moeten betalen. De correlatie tussen het bezit van een woning en de deelname aan de derde pijler is daarentegen contra-intuïtief voor de eigenaars die een krediet moeten afbetalen: men zou kunnen verwachten dat deze huishoudens zwaardere lasten moeten dragen

(1) Het vastgestelde effect zal moeten worden beschouwd « bij overigens gelijkblijvende omstandigheden » of, meer bepaald, « bij constant blijvende overige verklarende variabelen ». Zo zal een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen de weerslag van de leeftijd en die van het inkomen, ook al zijn deze twee variabelen nauw met elkaar verbonden. Evenmin zal rekening moeten worden gehouden met de heersende opvattingen op het moment dat het effect van de werkloosheid wordt bepaald: dit effect zal uitsluitend overeenstemmen met de invloed van het feit of men al dan niet werkloos is, en zal derhalve niet kunnen worden verklaard door het ontvangen van lagere inkomens, aangezien deze het voorwerp uitmaken van een afzonderlijke variabele. Daarentegen zal de rechtvaardiging zelf van sommige vastgestelde effecten kunnen worden gezocht in factoren die niet zijn opgenomen in de verklarende variabelen van het model: het betreft, onder meer, het onderwijsniveau of de gewestelijke verdeling van het aantal ambtenaren.

dan huurders en dus over een geringer spaarvermogen beschikken. Bovendien kunnen eigenaars, of de lening afbetaald is of niet, vooruitblikken naar een pensioen zonder uitgaven voor huisvesting, een perspectief dat de noodzaak van een aanvullend pensioen zou moeten verminderen. Er dienen dus andere verklaringen te worden gezocht. Een eerste mogelijke verklaring heeft betrekking op de noodzakelijkerwijs meer frequente contacten tussen eigenaars en hun bankier of verzekeraar, waarbij deze laatsten wellicht van de gelegenheid gebruik maken om de stelsels van de derde pijler te promoten. Een tweede hypothese zou kunnen zijn dat eigenaars zich meer zorgen maken over de toekomst dan huurders met een identiek inkomen.

Voorts betalen eigenaars hogere bijdragen voor het pensioensparen, maar minder hoge voor het lange-termijnsparen. Dit laatste element kan worden toegeschreven aan de gemeenschappelijke bovengrens die bij het lange-termijnsparen van toepassing is voor de fiscale aftrekbaarheid van de levensverzekeringspremies en de aflossingen voor hypothecaire leningen. Anders gezegd, wie een hypothecaire lening afbetaalt, kan slechts voor een beperkt gedeelte van de betaalde levensverzekeringspremies een belastingaftrek genieten, aangezien de aflossing van de lening meestal eerst in mindering wordt gebracht, omdat deze laatste een groter voordeel biedt en een aanzienlijk gedeelte van het aftrekbaar bedrag vertegenwoordigt.

Wat de invloed van de **burgerlijke staat** betreft, blijken gehuwde koppels vaker aan de derde pijler te participeren dan alleenstaanden. Het bedrag van hun bijdragen is eveneens hoger. Deze vaststelling wekt op het eerste gezicht verwondering, aangezien een koppel meer consumeert dan een alleenstaande en dus over een geringer spaarvermogen beschikt wanneer de inkomens even hoog worden verondersteld. Die factor wordt echter mogelijkwerwijs gecompenseerd door een meer ontwikkeld verzorgingsgevoel bij gehuwden.

3.3.2 Beroepsmatige determinanten

In overeenstemming met de bevindingen van respectievelijk Munnell et al. (2000), Bernheim en Garrett (1996) en Peeters et al. (2003) is deelname aan zowel pensioensparen als lange-termijnsparen meer in trek bij huishoudens met hogere **inkomens**. De bijdragen van deze laatste zijn ook hoger dan die van huishoudens met lagere inkomens. Dat lijkt logisch: doordat ze over meer middelen beschikken, kunnen ze ook meer sparen. Bovendien speelt er ook een fiscaal effect: meer welstellende huishoudens kunnen een belastingvermindering tot 40 pct. van de betaalde bijdragen realiseren, terwijl de belastingbesparing voor

huishoudens met geringere inkomens doorgaans beperkt blijft tot 30 pct. van de stortingen, of zelfs minder, in het bijzondere geval van de huishoudens die heel weinig belastingen betalen. De hogere inkomenscategorieën hebben er vooral belang bij een aanvullend pensioen aan te leggen als ze bij hun pensionering hun levensstandaard willen behouden. Aangezien het wettelijk pensioen begrensd is, is de vervangingsratio van de eerste pensioenpijler immers omgekeerd evenredig met het salaris aan het einde van de loopbaan.

Zelfstandigen zijn proportioneel oververtegenwoordigd bij het sparen in het kader van de derde pijler, en dit in beide stelsels, een vaststelling die aansluit bij de bevindingen van Peeters et al. (2003). Ze betalen ook relatief hogere bijdragen. Dit is volkomen logisch, aangezien het wettelijk pensioen van zelfstandigen nog steeds minder voordelig is dan dat van loontrekkenden. Tot voor kort was het voor zelfstandigen ook moeilijker om toegang te krijgen tot de tweede pensioenpijler. Sedert 2003 is het statuut van de zelfstandigen echter aanmerkelijk verbeterd, zowel wat de generositeit van de eerste pijler als de toegang tot de tweede pijler betreft.

Werklozen doen minder vaak aan derde-pijlersparen, zowel wat pensioensparen als wat lange-termijnsparen betreft. Werklozen die aan een van de stelsels deelnemen, betalen ook verhoudingsgewijs minder hoge bijdragen. Bij gelijke bruto-inkomens is het verwonderlijk dat er proportioneel minder werklozen zijn die hun pensioen willen aanvullen met een individueel opgebouwd particulier stelsel, terwijl hun wettelijk pensioen naar verwachting minder genereus zal zijn⁽¹⁾. Aangezien werkloosheidsuitkeringen bovendien nauwelijks of zelfs niet worden belast, zou een werkzoekende in principe over een groter spaarvermogen moeten beschikken dan een werknemer met een vergelijkbaar inkomen vóór belastingen. De eventueel op de werkloosheidsuitkeringen ingehouden bedrijfsvoorheffing is echter te klein om de belastingverminderingen voor het sparen in het kader van de derde pijler interessant te maken. Het gebrek aan voorbereiding op het vooruitzicht van een lager wettelijk pensioen en op een geringere tweede pijler zou ook indirect te maken kunnen hebben met een element dat niet speelt in de belastingaangifte en dus ook niet in dit onderzoek: het opleidingsniveau. Het is immers aangetoond dat het gemiddelde opleidingsniveau van werkzoekenden lager ligt dan dat van werkenden.

(1) Periodes van werkloosheid en brugpensioen worden gelijkgesteld met activiteitsperiodes en geven dus recht op een wettelijk pensioen. De bezoldiging die daarvoor in aanmerking wordt genomen, is fictief: ze staat in verhouding tot de reële bezoldiging die werd ontvangen in het jaar vóór de onderbreking van de beroepsactiviteit. Deze bezoldiging wordt via een herwaarderingscoëfficiënt aangepast aan de kosten van levensonderhoud. De salarisverhoging in reële termen die de werkzoekende of bruggepensioneerde wellicht zou hebben gekregen indien hij zijn job had gehouden, wordt daarentegen niet in aanmerking genomen voor deze herwaardering.

Bruggepensioneerden blijken vaker deel te nemen aan de derde pijler, zowel aan het pensioen- als aan het lange-termijnsparen. Het bedrag van hun bijdragen ligt daarentegen minder hoog dan bij de werknemers met dezelfde kenmerken. Zoals eerder reeds gesteld, bereiden de bruggepensioneerden zich wellicht voor op een geringer wettelijk pensioen. Bovendien zal hun aanvullend pensioen naar verwachting lager zijn door het onderbreken van hun bijdragen voor de tweede pijler.

Hoewel de huishoudens die persoonlijke bijdragen betalen aan de **tweede pijler** minder geneigd zijn om aan pensioensparen te doen, nemen ze vaker een individuele levensverzekering in het kader van het lange-termijnsparen. Deze relaties waren wat 2003 betreft, echter amper significant. Om het effect van de tweede pijler beter te kunnen beoordelen, zouden eigenlijk de gegevens van alle bestudeerde werknemers beschikbaar moeten zijn, en niet alleen van diegenen die persoonlijke bijdragen betalen en deze in hun belastingaangifte vermelden. Wellicht wordt de grote meerderheid van de bijdragen voor de tweede pijler immers door de werkgevers betaald en niet door de werknemers. De omvang van de tweede pijler kan dus moeilijk worden geraamd op basis van de fiscale gegevens. Hoe dan ook kan worden verondersteld dat een gedeelte van de huishoudens die deelnemen aan een groepsverzekering of aan een pensioenfonds, meent te beschikken over een toereikend vangnet voor hun pensioen en dus de derde pijler als overbodig beschouwt. Dat is alleszins de bevinding van Bernheim en Garrett (1996).

In verhouding tot het koopkrachtverlies waarmee een huishouden na de pensionering kan worden geconfronteerd, lijken de door middel van pensioensparen of lange-termijnsparen opgebouwde reserves inderdaad bescheiden. Dat verklaart gedeeltelijk waarom zoveel huishoudens (11 pct.) bijdragen betalen voor beide stelsels van de **derde pijler**. De micro-economische analyse bevestigt deze vaststelling. Zo bestaat er een positieve relatie tussen de deelname aan het pensioensparen en die aan het lange-termijnsparen. Huishoudens die aan een van de twee stelsels deelnemen, zijn met andere woorden meer geneigd om eveneens aan het andere te participeren. Ze zijn bovendien ook bereid om hogere premies te betalen. De twee stelsels van de derde pijler lijken dus eerder complementair dan concurrerend te zijn. De huishoudens trachten de mogelijkheden tot belastingvermindering van de twee mechanismen maximaal te benutten. Als ze in een van de twee stelsels de wettelijke bovengrens hebben bereikt, wordt het surplus in het andere stelsel gespaard.

Conclusie

De macro-economische analyse toont aan dat de betalingen aan de derde pijler de afgelopen vijftien jaar aanmerkelijk zijn toegenomen. De stijging van de participatiegraad heeft een bepalende rol gespeeld in deze ontwikkeling, die werd gestimuleerd door de bewustwording omtrent het ontoereikende wettelijke pensioen. Tevens blijkt dat de nieuwe deelnemers over lagere gemiddelde inkomens beschikken dan de huishoudens die reeds lang aan het stelsel deelnemen. Deze ontwikkelingen wijzen op een tendens tot democratisering van de derde pensioenpijler.

De micro-economische analyse nuanceert dat beeld evenwel. Het klopt dat verscheidene categorieën die minder kunnen rekenen op de eerste twee pensioenpijlers volkomen terecht geneigd zijn vaker deel te nemen aan de derde. Het betreft met name zelfstandigen en bruggepensioneerden. Bepaalde andere subcategorieën laten eveneens een hoge participatiegraad optekenen, hoewel hun financiële positie toch al solide is, zelfs na hun pensionering: een voorbeeld daarvan zijn de woningeigenaars met een hoog inkomen die aanspraak kunnen maken op een groepsverzekering. Voor deze huishoudens die dankzij de tweede pijler verzekerd zijn van een aanvullend pensioen, kan de derde pijler niettemin helpen het koopkrachtverlies na de pensionering te beperken.

De meeste huishoudens hebben daarentegen nog steeds geen toegang tot de tweede pijler. Voor die categorie vormt de derde pijler een voordelige manier om het wettelijk pensioen aan te vullen. In bepaalde gevallen is het zelfs de enige mogelijkheid om na de pensioenleeftijd een fatsoenlijk inkomen te verwerven. Uit de resultaten van de micro-economische analyse blijkt echter dat, anders dan voor zelfstandigen en bruggepensioneerden, bepaalde categorieën die het na hun pensionering eveneens met minder zullen moeten stellen, toch ondervertegenwoordigd blijven inzake de deelname aan de derde pijler: huurders, werklozen en mensen met lage inkomens.

Voor bepaalde huishoudens maakt het gebrek aan middelen elke vorm van sparen onmogelijk: die huishoudens moeten kunnen rekenen op een stevige eerste pensioenpijler. Sommige kwetsbare huishoudens die toch over een spaarvermogen beschikken, kunnen onvoldoende geïnformeerd zijn. De toenemende complexiteit van de financiële producten die in aanmerking komen voor de derde pijler maakt deze laatste immers niet toegankelijker. Het hoeft dan ook nauwelijks te verwonderen dat in meerdere rapporten⁽¹⁾ gepleit wordt voor een financiële scholing voor de spaarders. Die moet hun helpen een beter inzicht te verwerven in de aanvullende pensioenproducten, meer

(1) Zie met name OESO (2005).

in het bijzonder in beleggingen zonder gewaarborgd rendement, waarvan de intekenaars het risico dragen, zoals dat het geval is bij de pensioenspaarfondsen. Voorts moeten de spaarders, wanneer ze de pensioenleeftijd hebben bereikt, worden bijgestaan om de middelen die ze op de vervaldag van de contracten hebben verworven, optimaal te beheren.

Bijlage – Econometrische analyse

Om de micro-economische determinanten van het derde-pijlersparen te bestuderen, werden twee soorten vergelijkingen opgesteld. De eerste betreft de participatie aan de derde pijler en de tweede heeft betrekking op het bedrag van de door de deelnemers betaalde bijdragen. Deze twee types van vergelijking werden zowel voor het pensioensparen als voor het lange-termijnsparen opgesteld. De afhankelijke en onafhankelijke variabelen die in deze vergelijkingen zijn opgenomen, worden toegelicht in Tabel 1.

TABEL 1 DEFINITIE VAN DE VARIABELEN

Afhankelijke variabelen	Definitie
<i>Part_Pension_Sav</i>	= 1 als het huishouden aan pensioensparen doet, anders = 0
<i>Part_Life_Ins</i>	= 1 als het huishouden aan lange-termijnsparen doet, anders = 0
<i>Pension_Sav</i>	aangegeven bedrag in het kader van het pensioensparen (in euro)
<i>Life_Ins</i>	aangegeven bedrag in het kader van het lange-termijnsparen (in euro)
<hr/>	
Onafhankelijke variabelen	
<i>Age</i>	leeftijd van de hoofddeclarant van het huishouden (in jaren)
<i>Married</i>	= 1 als de aangifte betrekking heeft op een gehuwd koppel, = 0 voor alleenstaanden
<i>Unempl</i>	= 1 als de hoofddeclarant werkloos is, anders = 0
<i>Self_Empl</i>	= 1 als de hoofddeclarant zelfstandig is, anders = 0
<i>Dep_Pers</i>	aantal personen ten laste in het huishouden
<i>Prepension</i>	= 1 als de hoofddeclarant met brugpensioen is, anders = 0
<i>Total_Inc</i>	som van de bezoldigde inkomens, de werkloosheidsuitkeringen en de inkomens van de zelfstandigen (in duizenden euro's)
<i>Home_Owner</i>	= 1 als het huishouden een onroerend goed bezit, anders = 0
<i>Part_Second_Pillar</i>	= 1 als het huishouden deelneemt aan de tweede pijler, anders = 0
<i>Second_Pillar</i>	aangegeven bedrag in het kader van de tweede pijler (in euro)
<i>Region_Fl</i>	= 1 als het huishouden in Vlaanderen woont, anders = 0
<i>Region_Wal</i>	= 1 als het huishouden in Wallonië woont, anders = 0

De vergelijkingen waarin deze variabelen worden gebruikt, zijn de volgende:

$$\begin{aligned}
 \text{Part_Pension_Sav}_i = & c_0 + c_1\text{Age}_i + c_2\text{Age}_i^2 + c_3\text{Married}_i + c_4\text{Unempl}_i \\
 & + c_5\text{Self_Empl}_i + c_6\text{Dep_Pers}_i + c_7\text{Prepension}_i \\
 & + c_8\text{Total_Inc}_i + c_9\text{Home_Owner}_i \\
 & + c_{10}\text{Part_Second_Pillar}_i + c_{11}\text{Part_Life_Ins}_i \\
 & + c_{12}\text{Region_Fl}_i + c_{13}\text{Region_Wal}_i + u_i
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 \text{Part_Life_Ins}_i = & c_0 + c_1\text{Age}_i + c_2\text{Age}_i^2 + c_3\text{Married}_i + c_4\text{Unempl}_i \\
 & + c_5\text{Self_Empl}_i + c_6\text{Dep_Pers}_i + c_7\text{Prepension}_i \\
 & + c_8\text{Total_Inc}_i + c_9\text{Home_Owner}_i \\
 & + c_{10}\text{Part_Second_Pillar}_i + c_{11}\text{Part_Pension_Sav}_i \\
 & + c_{12}\text{Region_Fl}_i + c_{13}\text{Region_Wal}_i + u_i
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 \text{Pension_Sav}_i = & c_0 + c_1\text{Age}_i + c_2\text{Age}_i^2 + c_3\text{Married}_i + c_4\text{Unempl}_i \\
 & + c_5\text{Self_Empl}_i + c_6\text{Dep_Pers}_i + c_7\text{Prepension}_i \\
 & + c_8\text{Total_Inc}_i + c_9\text{Home_Owner}_i \\
 & + c_{10}\text{Second_Pillar}_i + c_{11}\text{Life_Ins}_i \\
 & + c_{12}\text{Region_Fl}_i + c_{13}\text{Region_Wal}_i + u_i
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 \text{Life_Ins}_i = & c_0 + c_1\text{Age}_i + c_2\text{Age}_i^2 + c_3\text{Married}_i + c_4\text{Unempl}_i \\
 & + c_5\text{Self_Empl}_i + c_6\text{Dep_Pers}_i + c_7\text{Prepension}_i \\
 & + c_8\text{Total_Inc}_i + c_9\text{Home_Owner}_i \\
 & + c_{10}\text{Second_Pillar}_i + c_{11}\text{Pension_Sav}_i \\
 & + c_{12}\text{Region_Fl}_i + c_{13}\text{Region_Wal}_i + u_i
 \end{aligned}$$

De resultaten van de ramingen zijn opgenomen in de Tabellen 2 (deelname) en 3 (bijdragen). De vergelijkingen met betrekking tot de deelname zijn van het logit-type. In beide gevallen zijn de significante coëfficiënten (op het niveau van 5 pct.) in het vet weergegeven.

TABEL 2a DEELNAME AAN HET PENSIOENSPAREN

	Part_Pension_Sav					
	1993	1995	1997	1999	2001	2003
<i>C</i>	-7,593 (0,497)	-7,169 (0,485)	-6,168 (0,451)	-5,268 (0,377)	-4,728 (0,286)	-4,370 (0,189)
<i>Age</i>	0,202 (0,024)	0,192 (0,024)	0,121 (0,022)	0,116 (0,019)	0,090 (0,014)	0,080 (0,009)
<i>Age²</i>	-0,002 (0,000)	-0,002 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)
<i>Married</i>	0,070 (0,078)	0,127 (0,078)	-0,015 (0,072)	0,045 (0,067)	0,035 (0,049)	0,084 (0,034)
<i>Unempl</i>	-0,364 (0,085)	-0,207 (0,081)	-0,103 (0,076)	-0,088 (0,070)	-0,263 (0,053)	-0,215 (0,034)
<i>Self_Empl</i>	0,450 (0,085)	0,252 (0,086)	0,347 (0,082)	0,105 (0,081)	0,229 (0,059)	0,193 (0,046)
<i>Dep_Pers</i>	-0,080 (0,033)	-0,055 (0,032)	-0,021 (0,031)	-0,088 (0,030)	-0,064 (0,021)	-0,120 (0,015)
<i>Prepension</i>	-0,149 (0,153)	0,102 (0,151)	-0,071 (0,145)	0,064 (0,135)	0,029 (0,111)	0,221 (0,075)
<i>Total_Inc</i>	0,022 (0,002)	0,022 (0,002)	0,022 (0,002)	0,019 (0,002)	0,020 (0,001)	0,019 (0,001)
<i>Home_Owner</i>	0,570 (0,073)	0,621 (0,072)	0,485 (0,069)	0,649 (0,064)	0,600 (0,046)	0,667 (0,032)
<i>Part_Second_Pillar</i>	-0,128 (0,099)	-0,283 (0,097)	-0,153 (0,087)	-0,160 (0,081)	-0,180 (0,061)	-0,066 (0,043)
<i>Part_Life_Ins</i>	0,557 (0,084)	0,595 (0,072)	0,522 (0,064)	0,621 (0,058)	0,548 (0,042)	0,606 (0,030)
<i>Region_Fl</i>	0,373 (0,115)		0,706 (0,121)	0,495 (0,107)	0,581 (0,078)	0,611 (0,054)
<i>Region_Wal</i>	-0,014 (0,123)		0,287 (0,127)	0,089 (0,113)	0,016 (0,083)	0,066 (0,057)

TABEL 2b

DEELNAME AAN HET LANGE-TERMIJNSPAREN

	Part_Life_Ins					
	1993	1995	1997	1999	2001	2003
<i>C</i>	-2,969 (0,493)	-3,331 (0,432)	-3,967 (0,420)	-2,665 (0,367)	-3,648 (0,291)	-3,875 (0,200)
<i>Age</i>	0,049 (0,026)	0,083 (0,023)	0,101 (0,022)	0,040 (0,019)	0,084 (0,015)	0,093 (0,010)
<i>Age²</i>	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)	-0,001 (0,000)
<i>Married</i>	0,430 (0,097)	0,521 (0,085)	0,335 (0,076)	0,272 (0,072)	0,224 (0,052)	0,151 (0,037)
<i>Unempl</i>	-0,158 (0,089)	-0,168 (0,079)	-0,254 (0,076)	-0,213 (0,073)	-0,288 (0,056)	-0,232 (0,037)
<i>Self_Empl</i>	0,249 (0,103)	0,172 (0,089)	0,173 (0,084)	0,315 (0,080)	0,369 (0,060)	0,476 (0,046)
<i>Dep_Pers</i>	-0,108 (0,041)	-0,107 (0,034)	-0,041 (0,031)	-0,039 (0,030)	-0,050 (0,022)	-0,088 (0,016)
<i>Prepension</i>	0,374 (0,242)	-0,007 (0,222)	0,324 (0,184)	0,391 (0,159)	0,359 (0,128)	0,436 (0,086)
<i>Total_Inc</i>	0,010 (0,002)	0,007 (0,002)	0,014 (0,002)	0,012 (0,001)	0,009 (0,001)	0,012 (0,001)
<i>Home_Owner</i>	0,164 (0,088)	0,453 (0,077)	0,398 (0,071)	0,701 (0,068)	1,027 (0,051)	1,005 (0,035)
<i>Part_Second_Pillar</i>	0,246 (0,108)	0,355 (0,092)	0,102 (0,084)	0,186 (0,079)	0,085 (0,061)	0,012 (0,043)
<i>Part_Pension_Sav</i>	0,541 (0,084)	0,572 (0,072)	0,500 (0,065)	0,615 (0,058)	0,565 (0,043)	0,610 (0,030)
<i>Region_Fl</i>	0,201 (0,132)		0,321 (0,114)	0,167 (0,105)	0,208 (0,080)	0,110 (0,055)
<i>Region_Wal</i>	-0,017 (0,141)		0,021 (0,121)	-0,014 (0,111)	-0,030 (0,084)	-0,092 (0,058)

TABEL 3a BIJDRAGEN AAN HET PENSIOENSPAREN

	Pension_Sav					
	1993	1995	1997	1999	2001	2003
<i>C</i>	-243,944 (114,714)	-215,679 (108,216)	14,370 (100,834)	69,608 (80,512)	190,763 (61,254)	231,852 (41,587)
<i>Age</i>	24,193 (5,336)	23,436 (5,189)	13,854 (4,726)	14,028 (3,935)	10,318 (2,922)	6,576 (2,015)
<i>Age</i> ²	-0,202 (0,060)	-0,169 (0,059)	-0,093 (0,054)	-0,114 (0,046)	-0,074 (0,033)	-0,031 (0,023)
<i>Married</i>	270,365 (17,057)	293,472 (16,611)	286,026 (14,688)	301,860 (13,205)	343,521 (9,432)	330,520 (6,601)
<i>Unempl</i>	-56,903 (19,632)	-57,192 (17,796)	-47,420 (16,223)	-48,303 (14,265)	-49,711 (10,941)	-40,122 (7,047)
<i>Self_Empl</i>	65,148 (17,258)	50,381 (17,002)	36,997 (15,626)	27,374 (15,254)	-1,890 (10,745)	35,195 (8,238)
<i>Dep_Pers</i>	0,307 (7,307)	-0,701 (7,009)	-17,313 (6,378)	-20,116 (5,909)	-7,127 (4,186)	-19,394 (3,021)
<i>Prepension</i>	-16,890 (32,572)	-10,358 (30,712)	-62,164 (29,071)	-48,424 (26,111)	-36,838 (20,942)	-43,136 (13,476)
<i>Total_Inc</i>	1,389 (0,310)	0,932 (0,225)	2,031 (0,262)	1,019 (0,186)	0,651 (0,107)	1,544 (0,112)
<i>Home_Owner</i>	29,028 (16,444)	4,924 (16,155)	23,906 (14,970)	20,529 (13,395)	20,597 (9,629)	24,110 (6,551)
<i>Second_Pillar</i>	-0,029 (0,015)	0,010 (0,010)	-0,011 (0,012)	-0,013 (0,010)	0,000 (0,007)	-0,018 (0,006)
<i>Life_Ins</i>	0,045 (0,014)	0,044 (0,011)	0,046 (0,009)	0,044 (0,009)	0,049 (0,006)	0,048 (0,004)
<i>Region_Fl</i>	56,030 (25,128)		16,925 (26,252)	42,954 (22,176)	32,826 (16,146)	60,010 (11,121)
<i>Region_Wal</i>	8,990 (26,979)		-30,918 (27,565)	1,276 (23,320)	-57,243 (17,190)	-10,023 (11,759)

TABEL 3b BIJDRAGEN AAN HET LANGE-TERMIJNSPAREN

	Life_Ins					
	1993	1995	1997	1999	2001	2003
<i>C</i>	475,390 (239,301)	160,134 (219,407)	161,998 (236,803)	206,336 (196,916)	646,030 (164,567)	844,574 (120,311)
<i>Age</i>	-10,308 (12,529)	0,298 (11,598)	-1,514 (11,912)	-5,137 (9,973)	-24,150 (8,105)	-36,642 (5,928)
<i>Age</i> ²	0,305 (0,154)	0,195 (0,141)	0,247 (0,143)	0,315 (0,121)	0,545 (0,095)	0,709 (0,070)
<i>Married</i>	46,791 (41,854)	73,664 (37,364)	77,908 (36,547)	92,398 (33,291)	107,575 (25,491)	53,358 (19,059)
<i>Unempl</i>	-70,581 (40,646)	-28,050 (36,250)	-35,565 (38,666)	-24,666 (35,855)	-43,423 (29,023)	-47,860 (20,334)
<i>Self_Empl</i>	106,922 (45,474)	117,910 (39,048)	-20,265 (40,184)	55,286 (36,510)	80,440 (27,751)	31,037 (22,072)
<i>Dep_Pers</i>	-12,905 (18,745)	-27,825 (16,246)	-25,033 (15,429)	-23,255 (14,563)	-44,483 (11,072)	-12,147 (8,359)
<i>Prepension</i>	-371,058 (109,807)	-79,459 (105,215)	-238,962 (93,300)	-239,175 (79,417)	-230,829 (64,391)	-79,090 (44,696)
<i>Total_Inc</i>	2,884 (0,959)	4,796 (0,768)	3,623 (0,707)	2,283 (0,460)	3,008 (0,438)	3,340 (0,328)
<i>Home_Owner</i>	-139,064 (38,315)	-199,013 (32,677)	-209,428 (33,489)	-267,709 (31,361)	-283,956 (24,612)	-288,401 (18,253)
<i>Second_Pillar</i>	0,034 (0,050)	-0,090 (0,033)	-0,006 (0,036)	-0,004 (0,024)	0,016 (0,026)	-0,004 (0,0019)
<i>Pension_Sav</i>	0,348 (0,048)	0,445 (0,039)	0,394 (0,038)	0,377 (0,033)	0,327 (0,024)	0,383 (0,017)
<i>Region_Fl</i>	-28,343 (60,461)		44,782 (58,692)	57,123 (52,307)	-1,631 (40,902)	-12,159 (29,831)
<i>Region_Wal</i>	-39,785 (64,662)		33,610 (62,204)	42,136 (55,104)	-30,558 (43,187)	-25,796 (31,327)

Bibliografie

Bernheim B. en D. Garrett (1996), *The Determinants and Consequences of Financial Education in the Workplace: Evidence from a Survey of Households*, NBER Working Paper, 5667.

Munnell A., A. Sunden en C. Taylor (2000), *What Determines 401(k) Participation and Contributions*, Center for Retirement Studies Working Paper, 2000-12.

OESO (2005), « Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies », *Financial Market Trends*, nr. 89, 2005, pp. 109-123.

Peeters H., V. Van Gestel, G. Gieselincx, J. Berghman en B. Van Buggenhout (2003), « Onzichtbare pensioenen in België. Over de aard, omvang en verdeling van de tweede en derde pensioenpijler », *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, vierde kwartaal, pp. 1083-1121.

Valenduc Ch. (2003), *Effective Taxation of Household Savings in Belgium*, Paper presented at the 59th Congress of the International Institute for Public Finance « Public Finance and Financial Markets », Prague, 25-28 August.

Wuyts G., P. Stinglhamber, Ch. Valenduc en M.-D. Zachary (2007), « Saving for Retirement in the Third Pillar of the Belgian Pension System », *Bank- en Financierwezen*, nr. 2, pp. 55-62.